

نقش آموزش مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: دانشگاه مجازی المصطفی (صلی الله علیه وآله وسلم))

حسن بشیر*

محمد مجید شهبازی پور**

چکیده

انقلاب اسلامی ایران، در سال ۱۳۵۷ با داعیه یک گفتمان مستقل استکبارستیز و دارای ریشه اسلامی، در عرصه جهانی صورت پذیرفت. با این حال، پس از گذشت بیش از چهل سال از عمر این انقلاب، مفهوم و گفتمان اصلی نظام برآمده از آن، به بسیاری از نقاط جهان شناسانده نشده است. اهمیت اطلاعات و ارتباطات در عصر حاضر از یک سو و پیدایش اینترنت و افزایش میزان و سرعت ارتباطات بین‌المللی از سوی دیگر، باعث شده تا اقتدار جهانی در اختیار کشورها و دولت‌هایی قرار گیرد که دسترسی بیشتری به اطلاعات و داده‌های جهانی داشته باشند. مقوله آموزش نیز همراه با این جریان دچار تحولاتی شده و پیدایش آموزش‌های مجازی فصل جدیدی را پیش روی فراگیران، اساتید، مدیران و تصمیم‌گیران عرصه آموزش باز کرده است. به همین جهت گسترش آموزش‌های مجازی به یکی از راه‌های افزایش قدرت نرم و توسعه دیپلماسی فرهنگی کشورها بدل شده است. پژوهش حاضر، با رویکرد پژوهشی کیفی به دنبال پاسخ به این سؤال برآمده است که نقش آموزش مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی کشور جمهوری اسلامی ایران چیست؟ در ادامه دانشگاه مجازی المصطفی (صلی الله علیه وآله وسلم) به عنوان مورد مطالعه از این جهت بررسی و فعالیت‌های آن شرح داده شده است. در پایان، با استفاده از روش مصاحبه با متخصصان داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری گردید و تحلیل آنها با روش تحلیل مضمونی، ۵ مضمون فراگیر با عناوین «سازندگی یا مخرب بودن آموزش مجازی در بُعد روابط میان‌فرهنگی»، «چالش‌های به‌کارگیری آموزش مجازی در بُعد بین‌المللی»، «مزایا و فرصت‌های به‌کارگیری آموزش مجازی در بُعد بین‌المللی»، «بایسته‌های فعالیت آموزشی مجازی در بُعد بین‌المللی» و «نقش دانشگاه مجازی المصطفی» احصا شد و شرح و تفصیل هر کدام متناسب با نقش آموزش‌های مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی کشور و با تأکید بر دانشگاه مجازی المصطفی (صلی الله علیه وآله وسلم) بیان شد.

واژگان کلیدی: دیپلماسی فرهنگی، آموزش مجازی، آموزش الکترونیکی، دانشگاه مجازی، سیاست فرهنگی، دانشگاه مجازی المصطفی (صلی الله علیه وآله وسلم).

* استاد دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

bashir@isu.ac.ir

** دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران.
majid.shahbazi5770@yahoo.com

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران، پس از انقلاب سال ۱۳۵۷، همواره سعی در نشر و گسترش اهداف و آرمان‌های بلند انقلاب اسلامی داشته است. این مسئله از ابتدای تأسیس این نظام مقدس، همواره به‌عنوان یکی از آرمان‌های همیشگی نظام جمهوری اسلامی، توسط از سوی رهبران انقلاب یادآوری شده است. روابط بین‌المللی، حمایت‌های مختلف نظامی، سیاسی و اقتصادی از برخی کشورها، نمونه بارز این رفتار بین‌المللی کشور ایران است؛ اما در این راستا همواره مسئله فرهنگ و تبادلات فرهنگی در طول ۴ دهه گذشته از عمر انقلاب اسلامی مورد غفلت واقع شده است.

رشد فناوری قرن حاضر را به‌لحاظ ارتباطات از سایر ادوار تاریخ متمایز کرده است. بستر فناوری در دنیای امروز که تا حد زیادی وابسته به اینترنت و دنیای مجازی است، زمینه مناسبی برای توسعه و گسترش آرمان‌های انقلاب اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران است؛ البته بدیهی است که اجرای دیپلماسی فرهنگی، نیازمند ابزارهایی است. در خصوص انقلاب اسلامی ایران مهم‌ترین ابزارها انواع رسانه‌ها (تلویزیون، رادیو، اینترنت و شبکه‌های مجازی)، آثار منتشر شده (کتاب، مجلات و...)، طلاب خارجی مشغول در حوزه‌های علمی ایران، جهانگردان ایرانی، حجاج، ورزشکاران، دانشجویان اعزامی به المپیادها و مجامع علمی و... بوده‌اند (عراقی، ۱۳۹۴، ص. ۱۵۹). باین حال، مسئله پژوهش این است که حلقه مفقوده در عرصه توسعه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، غفلت و عدم استفاده بهینه و مناسب از ظرفیت‌های عصر فناوری حاضر باشد. چراکه امروزه بسیاری از کشورهای دنیا از طریق راه‌اندازی برنامه‌های مدون در بستر آموزش مجازی، اقدام به توسعه فرهنگی نموده و با سایر ملت‌ها و دولت‌ها، تبادلات فرهنگی انجام می‌دهند. از همین رو، این موضوع، در درجه اول، در سطح منطقه خاورمیانه و در درجه دوم در گستره جهانی، ابزار مناسبی برای توسعه فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران است.

دیپلماسی فرهنگی در کشورهایی که بازیگر عمده نظامی یا اقتصادی جهانی به شمار نمی‌روند، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ اما این بدان معنا نیست که آن دسته از کشورهایی که از قدرت فناوری، اقتصادی و نظامی بالایی برخوردارند از این ابزار بی‌نیاز هستند بلکه بالعکس این‌گونه کشورها هنگامی که پا به عرصه دیپلماسی

فرهنگی می‌گذارند به دلیل بهره‌مندی از پشتوانه‌های قوی فنی - اقتصادی در این حوزه نیز موفق‌ترند (حقیقی، ۱۳۸۸، ص. ۳۴۸).

این مسئله که امروزه جمهوری اسلامی تبدیل به یکی از بازیگران اصلی منطقه‌ای شده است، بر هیچ کارشناسی پوشیده نیست؛ اما نکته حائز اهمیت این است که عمدتاً فعالیت‌های جمهوری اسلامی ایران در منطقه، در حوزه‌های نظامی، سیاسی و راهبردی بوده است و مسئله فرهنگ و تبادلات فرهنگی کمتر مورد توجه سران کشور بوده است. در واقع، این پژوهش به دنبال تبیین ظرفیت‌های جمهوری اسلامی و ترغیب سران و مسئولان نظام، برای ورود فعال و نه منفعلانه در عرصه فرهنگی، به کشورهایی است که تا پیش از این، در کنار آنها بوده‌اند اما این روابط صرفاً در روابط نظامی و سیاسی خلاصه می‌شده است. از همین رو، دانشگاه مجازی المصطفی (صلی الله علیه و آله و سلم) به عنوان یک نهاد فعال در عرصه دیپلماسی فرهنگی که سابقه‌ای طولانی در حوزه فعالیت‌های حوزوی و دانشگاهی دارد به عنوان مورد مطالعه در این پژوهش مورد بررسی و واکاوی قرار می‌گیرد. از همین رو، سؤال اصلی پژوهش حاضر این مطلب است که «نقش آموزش مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران چیست؟»

۱. پیشینه پژوهش

اژدری و همکاران (۱۳۹۶) به مفهوم و عملکرد دیپلماسی فرهنگی به منظور ارائه مدل دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. نتایج بررسی‌های این تحقیق نشان می‌دهد که دیپلماسی فرهنگی در سه بُعد زمینه‌ای، قانونی و اجرایی قابل تفکیک است. مدل طراحی شده بر اهمیت ابعاد سه‌گانه دیپلماسی فرهنگی و بر اقدامات بهبود شاخص‌های آموزش، فرهنگ، ارتباطات، سیاست عمومی دولت، حکمرانی خوب و حقوق فرهنگی تأکید دارد.

حقیقی در پژوهشی (۱۳۸۸) بیان داشته دیپلماسی فرهنگی به عنوان یک ابزار کارآمد و قابل انعطاف در سیاست خارجی، زمینه‌ساز ارتقای سطح مناسبات میان دولت‌ها و به تبع آن افزایش تفاهم میان ملت‌ها و ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی است. این نوشتار بر آن بوده تا ضمن ارائه تحلیلی بدیع از دگرگونی در وضعیت نقل و انتقال پدیده‌های فرهنگی، با نگاهی معطوف به تحولات عصر حاضر و لحاظ نمودن مؤلفه‌های فناوری،

آرایشی جدید از یک دیپلماسی فرهنگی کارآمد را به معرض نمایش گذارد. محبوبی و گوهری (۱۳۹۲) با توجه ویژه به رسانه‌های جدید به بررسی نقش شبکه خبری العالم، و کنکاش درخصوص ماهیت این فناوری‌ها و تأثیرگذاری آن بر دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در تحولات منطقه‌ای پرداخته‌اند. تحولات شگرف در عرصه دیپلماسی جدید و نقش کارساز رسانه‌ها در عصر نوین جهانی، موجب پیدایش مراکز خبری و رسانه‌ای جدید شده و در کنار تشکیل مجتمع‌های بزرگ رسانه‌ای برآمده از رسانه‌های متفرق و جدا از هم، فرصت برای ظهور مراکز خبری تازه نیز فراهم آمده است. از این رو، لزوم شناخت ویژگی‌های این فناوری‌ها و پیامدهای بهره‌گیری از آنها، ضروری می‌سازد که با در نظر گرفتن نقش فناوری‌های اطلاعاتی - ارتباطی، به کنکاش درخصوص نقش شبکه خبری العالم و تأثیرگذاری آن بر پیشبرد دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران پرداخته شود.

عراقی (۱۳۹۴) بیان می‌دارد که باوجود گذشت بیش از سه دهه از وقوع انقلاب اسلامی ایران و تأکیدات مکرر سران انقلاب بر سیاست صدور انقلاب هنوز این هدف به‌صورت مطلوب محقق نشده است. در همین راستا ابعاد گوناگون توسعه دیپلماسی فرهنگی معرفی شده که شامل دیپلماسی رسانه‌ای، علمی، ورزشی، حج و مناسک مذهبی و دیپلماسی شهری است.

دهقانی فیروزآبادی و همکاران (۱۳۹۴) با رتبه‌بندی مؤلفه‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی و دستیابی به عناصر کلیدی آن در جستجوی مؤلفه‌های کلیدی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، در پایان استدلال نمودند که آنچه باید در دستور کار دیپلماسی فرهنگی و تحقق سیاست خارجی جمهوری اسلامی قرار گیرد، استفاده حداکثری از ابزارها و روش‌های دیپلماسی فرهنگی اعم از عوامل انسانی متخصص رسمی و غیررسمی و همچنین ابزارها و روش‌های ابزاری فرهنگی چون محصولات دیداری - شنیداری در عرصه‌های عینی و سایبری در مبادلات و دیپلماسی فرهنگی است.

ذوالفقارزاده و ثنائی (۱۳۹۲) به معرفی مفهوم جدید دیپلماسی علم و فناوری پرداخته‌اند و مبانی نظری و راهبردهای عملی تحقق آن را برشمرده‌اند. در این نوشتار، ضمن معرفی حوزه نوظهور دیپلماسی علم و فناوری، یک چهارچوب نظری با شش

محور اصلی «علم و فناوری»، «علوم سیاسی»، «اقتصاد»، «حقوق»، «ارتباطات» و «مطالعات بنیادی» به همراه اجزاء هر محور ارائه نموده‌اند. در نهایت نیز از این چهارچوب به منظور ارائه پیشنهادهایی اجرایی، در راستای ارتقاء دیپلماسی علم و فناوری کشور استفاده شده است.

نورمحمدی و محمدی پور (۱۳۹۵) با تأکید بر دیپلماسی آموزشی بیان می‌دارند که در این نوع دیپلماسی، کارویژه خاص آموزش یعنی ایجاد تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار، باورها و توانمندی‌های مخاطبان از طریق فرایندهای آموزشی و یادگیری، با کارویژه دیپلماسی عمومی که همانا جذب مخاطبان از طریق اقناع و مجاب‌سازی به واسطه تأثیر بر نگرش‌ها و هویت‌های مخاطبان برای تأمین منافع طرف مقابل است تلفیق شده و در قالب مفهوم «دیپلماسی آموزشی» می‌تواند در جهت انگاره‌سازی‌های هویتی برآورنده منافع و اهداف دولت‌ها باشد. این پژوهش نشان داده که دیپلماسی آموزشی به عربستان سعودی امکان می‌دهد تا این کشور با بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و فرایندهای آموزشی، به جذب دانشجویان و طلاب بین‌المللی در دانشگاه‌ها و مراکز دینی خود اهتمام ورزیده و ضمن تلاش برای برساختن انگاره‌ای مثبت از هویت خویش به عنوان دولتی با ظرفیت‌های بالای توانمندی‌های علمی و سرمایه‌گذاری‌های آموزشی در منطقه خاورمیانه، به اشاعه الگوهای هویتی خود از طریق دیپلماسی آموزشی و اثرگذاری بر نگرش‌ها و هویت‌های مخاطبان خود به‌ویژه در حوزه‌های هویتی و ایدئولوژیکی مبادرت نماید.

دهشیری و طاهری (۱۳۹۵) نیز با توجه به ظرفیت‌های دیپلماسی آموزشی بیان داشته‌اند که امروزه بسیاری از کشورها با استفاده از کانال ارتباطی دانشگاهی درصدد افزایش قدرت نرم خود برآمده‌اند. مبادلات آموزشی و ایجاد شعب دانشگاهی در نقاط مختلف جهان به‌ویژه در کشورهایی که زمینه‌های فرهنگی مشترک وجود دارد این امکان را به کشورها می‌دهد تا از طریق تعامل با نخبگان و تحصیل‌کردگان میزان تأثیرگذاری خود را گسترش دهند.

کشاوری شگری و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی عنوان نموده‌اند که ایران با وجود داشتن ارزش‌ها و انگاره‌های فرهنگی مشترک با دیگر کشورهای خاورمیانه، در دیپلماسی فرهنگی در این منطقه ضعف‌ها و چالش‌هایی دارد. ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی تبلیغ‌شده

در کشورهای خاورمیانه، دو چالش مهم کارآمدی دیپلماسی ایران در این منطقه هستند. استفاده از رسانه‌های جمعی و دیپلماسی عمومی، سایر دیپلماسی، زبان فارسی، شیوه‌های نمادسازی و تصویرسازی مشترک مهم‌ترین روش‌ها و ابزارهای نوینی هستند که برای افزایش کارآمدی دیپلماسی فرهنگی ایران پیشنهاد شده‌اند.

سیمبر (۱۳۹۶) با مقایسه دیپلماسی فرهنگی با دیپلماسی سنتی سعی داشته ضمن معناسازی دیپلماسی فرهنگی، به شاخصه‌های دیپلماسی فرهنگی ایران بپردازد. جمع‌بندی او این است که جمهوری اسلامی ایران توانایی‌های زیادی در این خصوص دارد که به شرط توانمندی‌های درونی و استفاده بهینه از مؤلفه‌های فرهنگی می‌تواند به ارتقای پارامترهای قدرت نرم در دیپلماسی ایرانی و درنهایت منافع ملی کمک کند.

گریگوری^۱ (۲۰۰۸) ضمن بررسی بورس تحصیلی که اغلب ناخواسته به مطالعه دیپلماسی عمومی، آموزشی و فرهنگی می‌انجامد، بیان می‌دارد که ایده‌ها، جنگ‌ها، فرایند جهانی‌شدن، فناوری‌ها، فشارهای سیاسی و هنجارهای حرفه‌ای رفتار دیپلماسی عمومی و ادبیات دانشمندان و کاروران را در طول جنگ‌های گرم و سرد قرن بیستم شکل دادند. در قرن بیست و یکم، جهانی‌شدن گسترده، ساختارهای شبکه‌ای و فناوری‌های جدید در حال تبدیل بورسیه تحصیلی، حاکمیت و دیپلماسی عمومی مبتنی بر دولت هستند. یک اجماع قابل‌دستیابی در یک چهارچوب تحلیلی و یک ادبیات علمی و عملی قابل‌توجه، نوید یک حوزه علمی در حال ظهور را در بردارد.

آکلی^۲ (۲۰۱۲) در پژوهش استدلال می‌کند که دانشجویان خارج از کشور باید در مرکز دیپلماسی فرهنگی قرار گیرند. این امر نشان می‌دهد که دانشجویان می‌توانند وارد کنش نرم برای ایجاد گفتگوی بین‌فرهنگی شوند. آنها روابط خود را با مردم میزبان از طریق غوطه‌وری فرهنگی و آموزش حفظ کرده و توسعه می‌دهند. وی معتقد است دانشجویان دیپلمات‌های جدید فرهنگی غیررسمی امروزی هستند.

منگو^۳ (۲۰۱۷) بیان می‌دارد که با ظهور فناوری‌های جدید، برنامه‌های آموزش الکترونیکی برای افرادی که می‌خواهند خود را بهبود بخشند، جذاب‌تر است. آنها

1. Gregory

2. Akli

3. Mengü

عمدتاً از زمانی که به محدودیت‌های بسیاری از قبیل زمان، مکان، و موانع مالی پایان می‌دهند ترجیح داده می‌شوند. با توجه به این نوع آموزش نوظهور، گزینه‌های موجود در مورد کشورهایی که می‌خواهند تحصیلات خوبی داشته باشند نیز متنوع هستند؛ زیرا درک اینکه آموزش باکیفیت بالا محدود به ۳ تا ۴ کشور خاص نیست، آسان‌تر است.

دیپلماسی فرهنگی یکی از اصلی‌ترین کارویژه‌های کشورهای منطقه برای به‌دست آوردن قدرت نرم است. این بخش مهمی از دیپلماسی است که باید به‌طور دقیق مطالعه شود و پیش از آن برنامه‌ریزی شود چراکه صرفاً به بازه‌های کوتاه‌مدت محدود نمی‌شود بلکه نتایج بلندمدت نیز دارد. آموزش الکترونیکی بین‌المللی قرار است در روش‌های دیپلماسی فرهنگی گنجانده شود چراکه ارتباط نزدیکی با تصویر و نشان ملی هر کشور دارد. هدف از این مقاله تجزیه و تحلیل برنامه‌های آموزشی الکترونیکی در چهارچوب دیپلماسی فرهنگی است. پس از مروری کوتاه بر برنامه‌های یادگیری الکترونیکی و دیپلماسی فرهنگی، رابطه این دو عبارت مورد تحلیل قرار گرفته تا بتوان یک نقشه راه، مبتنی بر آنچه باید و نباید انجام شود تا قدرت نرم از طریق آموزش الکترونیکی باکیفیت بالا به‌دست آید، ترسیم کرد.

از مجموع آنچه ذکر شد، این مسئله قابل‌برداشت است که هریک از پژوهش‌های فوق، بخشی از هدف پژوهش فعلی را دنبال کرده‌اند؛ در مجموع، می‌توان عنوان کرد که به‌طور عام، کارهایی که تاکنون در این خصوص انجام شده‌اند، ذیل سه حوزه تعریف می‌شوند:

- حوزه دیپلماسی فرهنگی یا نوین؛ که به بررسی مبانی نظری و عملی و بایدها و نبایدهای این موضوع پرداخته شده است؛
- حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ که به ضرورت و لزوم کاربست این حوزه در امر دیپلماسی فرهنگی اشاره شده است؛
- حوزه دیپلماسی علمی که به تبیین ظرفیت حوزه علمی و آموزشی در تعامل با حوزه دیپلماسی فرهنگی پرداخته است؛

اما نکته‌ای که این پژوهش را از سایر پژوهش‌های مرتبط متمایز می‌کند، ارائه راهکاری عملی و کاربردی در جهت بهبود فرایند دیپلماسی فرهنگی کشور در حوزه علمی و آموزشی است که این مهم به‌وسیله کاربست فناوری‌های نوین و به‌طور مشخص، بسط و توسعه دانشگاه‌های مجازی میسر خواهد شد.

۲. چهارچوب نظری

۲-۱. دیپلماسی

واژه دیپلماسی به‌طور کلی در حوزه‌های مرتبط با روابط بین‌الملل و علوم سیاسی به‌کار گرفته می‌شود؛ اما کاربرد این لغت منحصر در این حوزه‌ها نیست و به سایر حوزه‌های مطالعاتی علوم انسانی راه باز کرده است.

«دیپلماسی عبارت است از فن مدیریت تعامل با جهان خارج توسط دولت‌ها» (خانی، ۱۳۸۶، ص. ۱۳۱) یا «مدیریت روابط کشورها با یکدیگر و میان کشورها با دیگر بازیگران بین‌المللی که این بازیگران شامل گروه‌ها، سازمان‌ها و افرادی هستند که در کنار دولت‌ها، دیپلماسی را به‌عنوان نظامی اطلاعاتی برای بیان و دفاع از منافع و اعلان تهدیدها و اولتیماتوم‌ها به‌کار می‌برند. در واقع «دیپلماسی مجرای تماسی است برای اعلام مواضع، جمع‌آوری اطلاعات و راضی یا قانع کردن یک کشور برای حمایت از مواضع کشوری دیگر» (آشنا، ۱۳۸۳، ص. ۲۲۸).

۲-۲. دیپلماسی فرهنگی

دیپلماسی فرهنگی یکی از شاخه‌های دیپلماسی عمومی است که به آن‌دسته از فعالیت‌های بین‌المللی کشورها اشاره می‌کند که صرفاً به فعالیت‌ها و حوزه‌های فرهنگی اختصاص دارد. بنا بر تعریف «انستیتو دیپلماسی فرهنگی»، دیپلماسی فرهنگی، مردم را از طریق ابزاری چون فرهنگ، هنر، ورزش، ارزش‌ها و ایده‌ها جذب می‌کند (ازدری، ۱۳۹۶، ص. ۷۴). میلتون کامینگز، یکی دیگر از دانشمندان این حوزه، دیپلماسی فرهنگی را به‌عنوان «تبادل افکار، اطلاعات، هنر و دیگر اشکال فرهنگ میان ملت‌ها و مردمانشان برای ترویج درک متقابل» توصیف نموده است (Cummings, 2003, p. 1). صالحی امیری و محمدی نیز دیپلماسی فرهنگی را حوزه‌ای از دیپلماسی می‌دانند که به برقراری، توسعه و پیگیری روابط با کشورهای خارجی از طریق فرهنگ، هنر و آموزش مربوط است. دیپلماسی فرهنگی فرایند مؤثری است که در آن فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود و خصوصیات منحصربه‌فرد فرهنگی ملت‌ها در سطوح دوجانبه و چندجانبه ترویج می‌یابند (صالحی امیری و محمدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱۰).

۲-۳. تعریف مختار دیپلماسی فرهنگی

تعریفی که نگارندگان در این پژوهش به‌عنوان جامع‌ترین تعریف از دیپلماسی فرهنگی برگزیده است همان است که بشیر (۱۳۹۵) آن را ارائه داده است:

«دیپلماسی فرهنگی، تولید متن‌های مختلف با استفاده از ابزارهای مناسب از روایت تمدنی و فرهنگی یک کشور برای سایر ملت‌ها/کشورها است که هماهنگ با اهداف سیاسی آن کشور بوده و باهدف اقناع و اشتراک معنا تولید شده باشند» (بشیر، ۱۳۹۵، ص. ۱۶۶).

طبق تعریف فوق، دیپلماسی فرهنگی فرایندی فعالانه است که می‌بایست از سوی نهادهای سیاسی و فرهنگی یک کشور تولید شود. این مسئله اهمیت و نقش کلیدی دستگاه‌های حاکمیتی را در توسعه و ترویج دیپلماسی فرهنگی روشن می‌سازد. دیپلماسی فرهنگی در اصل، بسیج آنچه جوزف نای «قدرت نرم» می‌نامد است. در کلام نای، قدرت نرم «بر توانایی شکل‌دهی به اولویت‌های دیگران متکی است» (Nye, 2004). نای در واقع مدیریت تصویر بین‌المللی از فرهنگ یک کشور را یکی از مهم‌ترین کارکردهای دیپلماسی فرهنگی می‌داند.

عراقی (۱۳۹۴) یکی از کارکردهای مشخص دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران را در جهت صدور انقلاب برمی‌شمرد و معتقد است «دیپلماسی فرهنگی یکی از گزینه‌های اجتناب‌ناپذیر در فرایند حصول تعاملات فراملی و تأثیرگذاری بر سایر ملل و اهداف و منافع ملی است. از این‌رو برای دولت جمهوری اسلامی ایران که در بُعد فرهنگی دارای قابلیت قدرت افزون‌تری است فرصت‌هایی اجتناب‌ناپذیر را در پی دارد. اگرچه در نظرگاه رهبران انقلاب اسلامی مشی فرهنگی برای صدور انقلاب بیش از سایر طرق موردنظر بوده؛ اما می‌توان به‌دسته‌بندی ابعاد گوناگون راهبرد دیپلماسی فرهنگی و تعریف و تقویت هرکدام از آنها در فرایند تأثیرگذاری بر انقلاب عربی همت گمارد» (عراقی، ۱۳۹۴، ص. ۱۷۷).

موکو و تامپسون^۴ سه هدف را برای دولت‌ها تعریف می‌کنند که از طریق دیپلماسی فرهنگی دنبال می‌گردد:

۱- کسب وجهه بین‌المللی در میان سایر اقوام و ملت‌ها و اثرگذاری بر رفتار آنها؛

۲- ایجاد نهادهای علمی، فرهنگی جدید به منظور برقراری روابط پایدار و صمیمیت بیشتر مابین جوامع آنها؛

۳- فهم دقیق اصول موجود در فرهنگ سایر ملت‌ها و کنکاش در ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی دیگر جوامع با هدف ارتقاء درک متقابل ملت‌ها (بشیر، ۱۳۹۵، ص. ۱۷۱).

۲-۴. آموزش مجازی

اصطلاح «آموزش مجازی» را اولین بار کراس^۵ وضع کرد و به بیان ساده عبارت است از استفاده از فناوری اطلاعات برای یادگیری (Ladouceur & Hum, 2001, p. 6). آموزش مجازی (الکترونیکی) به مجموعه وسیعی از نرم‌افزارهای کاربردی و روش‌های آموزشی گفته می‌شود که شامل آموزش مبتنی بر رایانه و یا مبتنی بر وب، کلاس‌های درس مجازی و... است. مفهوم آموزش مجازی فراتر از آموزش از راه دور است؛ آموزش از راه دور بر مبنای متن درسی است که از طریق ارتباطات مکاتبه‌ای هدایت می‌شود؛ اما در آموزش الکترونیکی، آموزش از راه دور بر مبنای فناوری اطلاعات است (علی احمدی و قلی‌زاده، ۱۳۸۲، ص. ۶۹). نظام‌آبادی و باستین در پژوهشی (۱۳۸۹) انواع طرق یادگیری مبتنی بر وب را بدین ترتیب برشمرده‌اند: مباحثه با رایانامه (ایمیل)، سیستم مدیریت یادگیری، مولتی‌مدیا، مباحثه برخط (آنلاین)، منابع برخط، پاورپوینت، شبیه‌سازی، ارتباط هم‌زمان، آموزش خصوصی و کنفرانس ویدیویی (نظام‌آبادی و باستین، ۱۳۸۹، ص. ۱۷۰).

۲-۵. نظریه جامعه شبکه‌ای

جامعه شبکه‌ای، اصطلاحی است که نخستین بار در اواخر دهه ۱۹۸۰ توسط مانوئل کاستلز و یان ون‌دایک^۶ مطرح شد. اصطلاح جامعه شبکه‌ای جنبه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش شبکه‌های مجازی را توصیف می‌کند (نیک‌نیا، ۱۳۹۴، ص. ۲۳۸).

مضمون اصلی نظریه جامعه شبکه‌ای، پیدایش جوامع و گروه‌های اجتماعی جدید، بر مبنای ارتباطات شبکه‌ای و مبتنی بر رسانه‌های جدید به‌جای اشکال پیشین ارتباطی مانند

5. Kerass

6. Manuel Castells & Jan van Dijk

ارتباط چهره به چهره است. جامعه شبکه‌ای را می‌توان شکلی از جامعه تعریف کرد که به گونه‌ای فزاینده روابط خود را در شبکه‌های رسانه‌ای سامان می‌دهد؛ شبکه‌هایی که به تدریج جایگزین شبکه‌های اجتماعی ارتباطات رودرو می‌شوند یا آنها را تکمیل می‌کنند. این بدان معنی است که شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ای در حال شکل دادن به «شیوه سازمان‌دهی» اصلی و ساختارهای بسیار مهم جامعه مدرن هستند (ون دایک، ۱۳۸۴، ص. ۲۴). این شبکه‌ها تمام واحدها و قسمت‌های این صورت‌بندی (افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها) را به‌طور روزافزونی به هم متصل می‌کند (مهدی‌زاده، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۶).

در عصر نوین امروزی، به مدد رشد روزافزون فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی افراد دیگر محدود به زمان یا مکان پیرامون خود نیستند. این همان پدیده «ازجاکنندگی» است که آنتونی گیدنز^۷ آن را مطرح می‌سازد؛ منظور از جاکنندگی، کنده شدن روابط اجتماعی از محیط‌های محلی هم‌کنش و تجدید ساختار آنها در راستای پهنه‌های نامحدود زمانی - مکانی است (گیدنز، ۱۳۸۸، ص. ۳۳).

از نظر کاستلز، شبکه‌ها ریخت اجتماعی جدید جوامع ما را تشکیل می‌دهند و گسترش منطق شبکه‌ای تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می‌کند. درحالی‌که شکل شبکه‌ای سازمان اجتماعی در دیگر زمان‌ها و مکان‌ها نیز وجود داشته است، پارادایم نوین فناوری اطلاعات، بنیان مادی گسترش فراگیر آن را در سرتاسر ساختار اجتماعی فراهم می‌آورد (مهدی‌زاده، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۷).

به‌طور خلاصه می‌توان گفت در عصر جدید که دنیای فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی نوین لقب گرفته، شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های جدید در حال صورت‌بندی جدید جوامع نوین هستند؛ به گونه‌ای که دیگر جوامع محلی و هویت‌های نشئت‌گرفته از آنان در صورت جدید جوامع جایگاهی ندارند. رسانه‌های جدید، جوامعی را به وجود آورده و می‌آورند که ممکن است اعضای آن حتی یک‌بار هم در یک‌زمان و مکان مشترک یکدیگر را ملاقات نکرده باشند. این خصیصه دنیای جدید است که افق‌های جدیدی را پیش‌روی مردم عصر حاضر قرار داده تا با بهره‌جستن از این امکانات بدیع، تجربه‌های نو و ادراکات جدیدی را کسب نمایند. در پژوهش

7. Anthony Giddens

حاضر، با مبنا قرار دادن این نظریه، درصدد بیان آن هستیم که کشورهای درحال توسعه نیز می‌بایست با استفاده از ظرفیت‌های دنیای فناوری جدید، خود را در ردیف سایر جوامع پیشرفته قرار داده و در جهت افزایش توان بین‌المللی خود از این ابزار به نحو احسن بهره‌جویند؛ اما از آنجاکه بحث، پیرامون تأثیرات شیوه‌های نوین آموزشی بر روابط میان فرهنگی است، بیان مختصری از رویکردهای آموزشی قدیم تا جدید نیز ضروری می‌نماید.

۲-۶. رویکرد آموزشی سازه‌گرایی

مسئله آموزش، همواره یکی از موضوعات مهم بشری بوده است. در طول تاریخ و در بازه‌های زمانی مختلف، همواره نگاه‌های متنوعی به امر آموزش بوده است. در این میان، سه رویکرد کلی رفتارگرایی^۸، شناخت‌گرایی^۹ و سازه‌گرایی^{۱۰} پیرامون آموزش و ایجاد یک محیط آموزشی وجود دارد که در ادامه تشریح خواهند شد.

بر اساس نظریه رفتارگرایان، یادگیری زمانی رخ می‌دهد که رفتارهای نو یا تغییرات در رفتارها به‌عنوان حاصل یک واکنش فردی به محرک کسب می‌شود (بابایی، ۱۳۸۹، ص. ۲۲). طبق این رویکرد، اهداف آموزشی باید به‌طور کامل دسته‌بندی و مرحله‌بندی شده و یادگیرنده (منفع‌لانه) توسط راهنما یا مربی به‌سوی رفتار موردنظر سوق داده شود. رویکرد شناخت‌گرا، بر اساس نظر «دی وستا»^{۱۱}، بر کل واقعه تدریس تأکید دارد به‌نحوی که یادگیرنده نیز بخشی از آن محسوب می‌شود. اوضاع محیطی، مشخصات یادگیرنده، ضرورت‌های موضوع یادگیری، هدف یادگیرنده و غیره، همگی با یکدیگر در تعامل اند تا کیفیت و بافت پدیده‌ای به نام تدریس و یادگیری را مشخص سازند (گلاور و برونینگ، ۱۳۸۶، ص. ۴۶).

از نظر سازه‌گرایان، یادگیری فرایندی است که در آن، افراد فکر نوین با مفاهیمی را بر اساس دانش یا تجربه قبلی خود ایجاد می‌کنند. افراد دانش خود را با تلاش برای حل واقع‌بینانه مسائل و معمولاً در همکاری با دیگران می‌سازند. یادگیری به‌مثابه تغییر

8. Behaviorism
9. Cognitivism
10. Constructivism
11. Di Vesta

در مفهوم ساخته شده از طریق تجربه است. افراد تجربه خود را در برابر بازنمایی هدف تفسیر می کنند (از بابایی، ۱۳۸۹، ص. ۳۱). در این رویکرد، ذهن مخاطب و نیز سایر عوامل محیطی وی نقش فعال و مؤثری دارند.

رویکرد سازه‌گرایی بیش از هر رویکرد دیگری، نقش کلیدی در آموزش را به مخاطب می‌دهد: «مسئولیت یادگیری باید برای یادگیرندگان به تدریج افزایش یابد. در فرایند یادگیری فعال باشند، برخلاف دیدگاه‌هایی که مسئولیت آموزگار را اساسی دانسته و نقش یادگیرنده را در حد پذیرای مطالب می‌دیدند. تأکید می‌شود که یادگیرنده، در ایجاد و شکل‌گیری در ک جدید، نقش اصلی ایفا نموده و همانند آینه منعکس‌کننده مطالب خوانده شده نباشند» (بابایی، ۱۳۸۹، ص. ۳۲). تفاوت مهم دیگر در این رویکرد نقش مربی یا معلم است؛ طبق این رویکرد معلم نقش تسهیل‌کننده و نظارت‌کننده را دارد؛ اما در فرایند یادگیری چیزی را به یادگیرنده تحمیل نمی‌کند و در واقع مهم‌ترین کارکرد مربی در اینجا، راهنمایی ذهن یادگیرنده به سمت و سوی موضوع مورد آموزش است. بابایی در کتاب خود نام «آسان‌ساز» را برای این نوع از مربی برگزیده است؛ آموزگار به‌عنوان آسان‌ساز. بر مبنای رویکرد سازه‌گرایی اجتماعی، آموزگاران باید به‌عنوان آسان‌ساز و نه معلم، به ایفای نقش بپردازند. یک معلم در یک سخنرانی آموزشی موضوعی را مطرح و آن را توضیح می‌دهد، یک آسان‌ساز، یادگیرندگان را کمک می‌کند که خود به درک موضوع و محتوا دست یابند. در شکل رسمی این سناریو، یادگیرندگان نقش «پذیرنده» را ایفا می‌کنند و در سناریوی بعدی، نقش فعالی در فرایند یادگیری به عهده دارند (بابایی، ۱۳۸۹، صص. ۳۲-۳۳)؛ اما مهم‌ترین ویژگی این رویکرد که آن را برای تحقیق حاضر مهم جلوه می‌دهد، توجه به ماهیت اجتماعی فرایند یادگیری است. اندیشمندان سازه‌گرایی اجتماعی، یادگیری را به‌مثابه فرایندی فعال می‌نگرند که یادگیرندگان باید اصول، مفاهیم و واقعیات را خودشان کشف کنند؛ سازه‌گرایان اجتماعی، بر تعامل با دیگران و محیطی که در آن زندگی می‌کنند تأکید می‌ورزند و یادگیری را یک فرایند اجتماعی می‌دانند. یادگیری فقط یک فرایندی نیست که تنها در ذهن ما روی داده باشد، آن را باید در تعاملات فرد با محیط اجتماعی و مفهوم یافتن در بطن جامعه جستجو کرد. برخی از اندیشمندان

مانند ویگوتسکی^{۱۲} نقش همگرایی جامعه و عناصر کاربردی آن را در یادگیری مؤثر می‌دانند، مانند گفتگو و تعامل فعال با سایرین (بابایی، ۱۳۸۹، ص. ۳۳). به‌طور خلاصه می‌توان اظهار داشت یادگیری در نظر سازه‌گرایان بسیار معطوف به اندیشیدن و تفکر خلاق است. در این رویکرد، یادگیرنده نقش اصلی را بازی نموده و مربی (آسان‌ساز) وی را هدایت و یآوری می‌نماید. تکیه این رویکرد بر زمینه‌های فرهنگی مخاطب بوده و دانش را بر ساخته ذهن یادگیرنده تلقی می‌کند؛ بر ساخته‌ای که حاصل تعامل آموخته‌های وی با زمینه‌های فکری، ارزشی و فرهنگی اجتماع و محیط پیرامون اوست.

ایجاد فضای آموزشی در محیط مجازی تا حد زیادی به‌وقوع پیوستن اندیشه‌های سازه‌گرایانه در دنیای فناوریانه جدید است. طراحان این محیط‌ها، با استفاده از ابزارهای اینترنتی، محیطی تعاملی را برای یادگیرندگان در سراسر پهنه وب با شرایط بسیار مناسبی از جمله امکان شخصی‌سازی، انتخاب زمان یادگیری، استفاده از متدهای روز در جهت آموزش به سبک تفکر خلاق و... فراهم می‌آورند و بدین ترتیب عرصه برای فعالیت‌های بین‌المللی در زمینه‌های آموزشی بیش‌ازپیش مهیا می‌گردد. این پدیده، بی‌شک می‌تواند فرصت مناسبی برای کارگزاران نهادهای فعال در حوزه دیپلماسی فرهنگی هر کشوری باشد تا با بهره‌جستن از امتیازات آموزش‌های مجازی بین‌المللی (به‌عنوان مثال در قالب راه‌اندازی دانشگاه مجازی بین‌المللی) فرصت‌های بیشتری را در جهت ارتقای سطح تعاملات فرهنگی با سایر جوامع و ملت‌ها فراهم آورند.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از رویکرد کیفی بهره خواهد برد. پژوهش کیفی از اطلاعات و داده‌های پژوهش‌های تاریخی، توصیفی و تجربی سود می‌برد. پژوهش کیفی و اساساً روش‌شناسی کیفی عموماً خصلتی بین‌رشته‌ای دارد و مرزهای رشته‌ای، حوزه‌های موضوعی را درمی‌نوردد. پژوهش کیفی دربرگیرنده مجموعه‌ای پیچیده و متصل به یکدیگر از اصطلاحات، مفاهیم و مفروضات است (خداوردی، ۱۳۸۷، ص. ۴۲). بدین ترتیب، در این پژوهش نیز با توجه به پراکندگی منابع و میان‌رشته‌ای بودن ماهیت

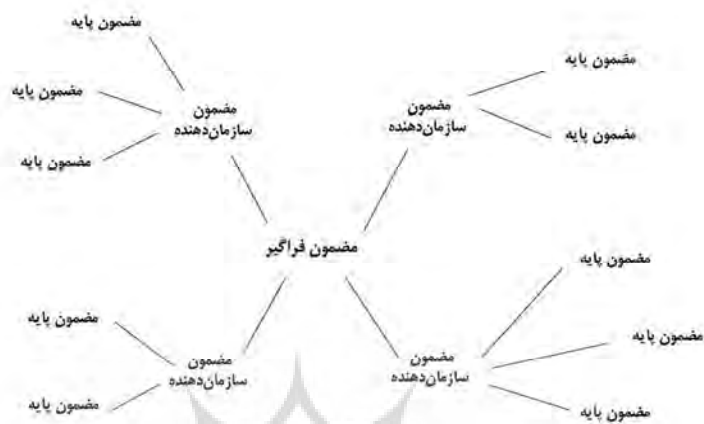
پژوهش، روش جمع‌آوری داده‌ها، به صورت چندروشی^{۱۳} بوده و ترکیبی از روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و نیز مصاحبه با متخصصان و مسئولان دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خواهد بود.

همچنین پژوهشگر در پژوهش حاضر به فراخور ماهیت موضوع، از راهبرد استقرایی بهره برده و در این راستا پس از جمع‌آوری اطلاعات نظری لازم با استفاده از روش نمونه‌گیری موسوم به گلوله برفی، به سراغ اساتید، کارشناسان و متخصصان مرتبط با موضوع پژوهش رفته و با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، نظرهای ایشان را گردآوری کرده است. بدین ترتیب، نظرهای ۱۲ نفر از اعضای هیئت علمی و مدیران گروه‌های علمی دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و تعدادی از پژوهشگران حوزه دیپلماسی فرهنگی و فعالان فضای مجازی بین‌الملل گردآوری شد. در گام بعدی، پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، با بهره‌مندی از روش تحلیل مضمون و استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، مفاهیم موجود در مصاحبه‌ها، احصا شده و سپس در فرایندی سه مرحله‌ای مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر، دسته‌بندی گردیده‌اند. تحلیل مضمون روشی برای شناخت و تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. «این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون، صرفاً روش کیفی خاصی نیست؛ بلکه فرایندی است که می‌تواند در اکثر روش‌های کیفی به کار رود» (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰).

مضامین مختلف از منظر آتراید - استیرلینگ به سه دسته تقسیم می‌شوند. این سه دسته عبارت‌اند از:

- مضمون پایه: که مبین نکته مهمی در متن است و با ترکیب آنها، مضمون سازمان‌دهنده ایجاد می‌شود؛
- مضمون سازمان‌دهنده: که واسط مضامین فراگیر و پایه شبکه است؛
- مضمون فراگیر: که در کانون شبکه مضامین قرار می‌گیرد (Attride-stirling, 2001, pp. 338-339).

نمودار شماره ۱ نسبت مضامین سه‌گانه را با همدیگر نشان می‌دهد:

نمودار (۱): ساختار شبکه مضامین

Source: (Attride-Stirling, 2001)

۴. یافته‌های پژوهش

پس از انجام مراحل پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و کدگذاری توصیفی، تعداد ۲۶۸ کد اولیه استخراج شد. جدول شماره ۱ نمونه‌ای از این مرحله را نمایش می‌دهد.

جدول (۱): کدگذاری توصیفی - نمونه‌ای از کدهای اولیه مستخرج از مصاحبه‌ها

ردیف	متن	کد اولیه
r1,14	یک بحثی که به نظر من برای جمهوری اسلامی خیلی مهم است، هم‌افزایی نهادهای مرتبط است. این به نظر من یک حلقه مفقوده است؛ یعنی حتی مراکز آموزشی ما و مراکز آموزشی خاص مجازی ما باهم ارتباط خاصی ندارند!	ضرورت همکاری مراکز آموزشی مجازی با همدیگر
r3,7	ما از طریق آموزش‌های مجازی می‌توانیم به تمام جهانیان اعلام کنیم که در هر بحثی و هر زمینه‌ای در اختیار شما هستیم. درواقع بستری بسیار مناسبی برای تبادلات علمی و بحث‌های مفید دانشی است.	ایجاد فضای بحث آزاد
r3,12	بالاخره آموزش چهره‌به‌چهره و تأثیر نفس استاد در دانشجو و مسائل این چنینی چیز دیگری است و این ضعف آموزش مجازی	خلأ شکل‌گیری انس بین استاد و دانشجو

۱۴. شماره اختصاری مصاحبه‌شونده و گزاره آن

ردیف	متن	کد اولیه
	به‌طور عام هست. اینکه استاد و دانشجو به‌صورت حضوری همدیگر را ببینند و انسی بین آنها برقرار شود، چیزی است که در آموزش مجازی آن را نمی‌بینیم.	
r4,15	البته تفاوت‌هایی هم دارد؛ مثلاً وقتی فرد به کشور دیگری سفر می‌کند، با آداب‌ورسوم و فرهنگ بومیان کشور آشنا می‌شود؛ اما طبعاً این مسئله در آموزش‌های مجازی خیلی کم‌رنگ‌تر هست.	عدم کارایی فرهنگی در مقایسه با تعامل حضوری
r10,2	معرفی نادرست فرهنگ خودی در اثر برخورد نادرست نیروی انسانی.	ارائه تصویر غلط در صورت رفتار نادرست ارتباط گران
r10,6	یکی از فرصت‌هایی که پیش‌روی آموزش مجازی است، آشنایی با افراد نخبه در کشورهای دیگر است.	شکل‌گیری شبکه نخبگانی بین ملت‌ها

منبع: (یافته‌های محقق)

در این مرحله، با کنار هم قرار دادن موارد مرتبط و دسته‌بندی کدهای اولیه به‌دست آمده در گام قبلی، در مجموع ۱۸ مضمون سازمان‌دهنده به‌دست آمد که در جدول شماره ۲ نمایش داده شده است.

جدول (۲): کدگذاری و استخراج مضامین سازمان‌دهنده

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان‌دهنده
r6,36	آموزش مجازی به‌مثابه قدرت نرم	ابزار اقتدار و نفوذ منطقه‌ای
r12,26	آموزش مجازی وسیله اقتدار کشورها در نظم جهانی جدید	
r2,7 r5,4	تأثیرگذاری غیرمستقیم فرهنگی	
r9,11	تصمیم‌گیری‌های جهانی به کمک فضای مجازی	
r9,10	فضای مجازی ابزاری برای صیانت از حق حاکمیت ملی	
r3,16	قدرت نفوذ فرهنگی از طرق مجازی	
r4,5	ترویج سبک زندگی از راه مجازی	تنوع در انواع و اشکال آموزش مجازی
r6,29 r6,30 r6,31 r6,32	فرا رفتن از سطح آموزش‌های علمی و دانشگاهی	
r3,2 r3,3	ورود به حوزه آموزش‌های غیررسمی	
r6,35	استفاده از ظرفیت نخبگان علمی و ورزشی در جهت دیپلماسی فرهنگی	
r6,33 r6,34	امکان بهره‌گیری از آموزش مجازی در حوزه‌های پزشکی،	

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان‌دهنده
r9,9	ورزشی و اقتصاد	
r7,10	قرار گرفتن در مظان علمی در صورت ورود به فضای مجازی بین‌المللی	لزوم تدوین برنامه‌های توسعه‌ای برای ارتقای آموزش‌های مجازی
r11,13 r11,14 r11,15	لزوم تدوین پیوست هویتی برای آموزش مجازی	
r11,19	به‌کارگیری نیروی انسانی ماهر و آشنا به فضای مجازی	
r7,9	لزوم ایجاد بازار مشترک فرهنگی	
r1,13 r4,8	توسعه شعبه‌های مجازی بین‌المللی	
r1,14	ضرورت همکاری مراکز آموزشی مجازی با همدیگر	
r1,7 r3,6	ایجاد زیرساخت‌های تبلیغاتی	
r11,16 r11,17	لزوم ایجاد یک پیوست برای استمرار ارتباطات مجازی	
r7,11	ایجاد تشکل سربازان فرهنگی بین‌المللی	
r11,18	توجه به ناپایداری آموزش‌های مجازی	
r4,4 r4,19	فرد محور بودن ارتباط فرهنگی مجازی بین‌المللی	
r6,28	لزوم ادامه روند آموزش مجازی با شبکه‌سازی	
r8,26	همدلی و همنوایی با فراگیران خارجی مشتاق علوم اسلامی	
r6,27	آموزش مجازی به‌مثابه دیپلماسی مردم‌محور	بسترسازی برای تعامل میان ملت‌ها
r4,3 r5,2	ایجاد بستر تضارب آرای علمی	
r3,7	ایجاد فضای بحث آزاد	
r6,26	آموزش مجازی به‌مثابه یک ارتباط فراملی	
r12,25	تبادل و تعامل میان زبان‌ها	
r4,6	تسهیل ارتباطات	
r5,26	تشدید تجربه فرهنگ‌های متنوع	
r8,24	تشکیل دوره‌های مجازی	
r10,7	توسعه و بینارها در جهت افزایش تعاملات میان‌فردی بین‌المللی	
r4,12	آموزش مجازی زمینه‌ای برای شروع مفاهیم مشترک فرهنگی	
r10,6	شکل‌گیری شبکه نخبگانی بین ملت‌ها	

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان‌دهنده	
r5,8	صادرات علمی به کشورهای همسایه در بستر تعاملات آموزشی		
r1,38	مردم‌محور بودن آموزش مجازی		
r9,8	وسيله‌ای برای هم‌افزایی با کشورهای منطقه غرب آسیا		
r7,8	هر فرد یک سفیر فرهنگی		
r6,25	آموزش مجازی در جهت نشان دادن ظرفیت‌های پزشکی	تصویرسازی صحیح از ایران و انقلاب	
r6,24	تبلیغ و جبهه تمدنی انقلاب اسلامی		
r7,7	تعریف انقلاب در عرصه فرهنگی جهانی به‌عنوان یک گفتمان مستقل		
r10,5	شناساندن ادبیات، تاریخ و تمدن ایران		
r2,19	فرصت امور تبلیغی دینی		
r1,21	دانشجویان خارجی عاملان تبلیغ فرهنگ ایرانی-اسلامی		
r1,23 r4,20 r6,23 r9,7	فرصت شناساندن ماهیت انقلاب ایران به دنیا		
r12,24	فضای رسانه‌ای و برچسب‌زنی علیه جمهوری اسلامی ایران		
r4,2	امکان تحصیل هم‌زمان در چند رشته		جذابیت و گستره آموزش مجازی
r3,5	امکان فراگیری دانش برای چهره‌های شاخص		
r3,9	بهره‌مندی از اساتید سرشناس برای همه		
r4,9	توسعه عدالت آموزشی در افق جهانی		
r8,23	جذابیت آموزش مجازی حتی برای تفکرات مخالف ما		
r1,16 r1,17	دسترسی آسان به آموزش‌های گوناگون		
r12,13	تنوع بازار مخاطبان منطقه‌ای ما		
r11,11	دیرینه تاریخی استفاده از آموزش به‌عنوان ابزار دیپلماسی فرهنگی		
r11,10	فراگیری میل به آموزش		
r4,17 r4,18	گستره وسیع مخاطبان آموزش مجازی		
r1,8	ایجاد زمینه تهدید با سهل‌انگاری از سوی خودمان	چالش‌های رفتاری، تربیتی و اجتماعی	
r3,12	خلأ شکل‌گیری انس بین استاد و دانشجو		
r6,22	ضعف آموزش مجازی در اعتمادسازی		

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان‌دهنده	
r7,6	ضعف جدی در قوانین رفتار در فضای مجازی		
r5,10	غفلت از تبلیغ اصلی چهره‌به‌چهره		
r3,11 r4,7 r5,5 r5,11	غفلت از تربیت و پرورش در کنار آموزش		
r8,22	اختلال در اینترنت	چالش‌های زیرساختی و فنی	
r9,6	بومی‌سازی و استفاده از دیجیتال دیپلماسی		
r9,5	لزوم ایجاد سکوی بر مبنای فرهنگ اسلامی ایرانی		
r1,28 r1,29 r1,30 r2,27 r8,21	لزوم گسترش زیرساخت‌های فنی		
r1,35	محدودیت پالایش		
r8,20 r1,36	محدودیت‌های فنی و زیرساختی بین‌المللی		
r8,18 r8,19	ناکارآمدی سکوهای آموزشی غیربومی		
r10,4	امکان بروز مسائل امنیتی مانند نفوذ و جاسوسی		
r1,6	امکان بهره‌گیری از ظرفیت شرکت‌های دانش‌بنیان	چالش‌های ساختاری و حاکمیتی	
r3,8 r6,19 r6,20	آموزش مجازی مکمل فعالیت‌های فرهنگی سنتی		
r11,9 r12,23	تهدید بودن تصدی‌گری نهادهای حاکمیتی در بحث آموزش مجازی		
r2,11 r6,17 r6,18 r9,4	رویکرد انفعالی نسبت به کاربرد آموزش مجازی		
r1,20 r1,31 r1,32 r1,41 r1,42 r2,13 r9,3	ضعف تعامل سازنده بین نهادهای متولی دیپلماسی فرهنگی		
r2,22	فعالیت جزیره‌ای نهادهای فرهنگی		
r4,21 r7,5	کاهش نقش نظارتی دولت‌ها بر ارتباطات مجازی		
r11,8 r12,22	لزوم حمایت نهادهای حاکمیتی از نهادهای خصوصی فعال		
r1,43	نبود برنامه مدون بین سازمان‌های متولی		
r6,16	انفعال در ورود به حوزه تولید محتوای فرهنگی		ضعف در تولید محتوای مناسب

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان دهنده	
r2,4 r6,14 r6,15 r12,21	اهمیت بیشتر محتوا در نسبت با ابزارهای آموزشی		
r6,13 r12,20	اهمیت بیشتر محتوا نسبت به گوینده آن		
r6,12 r12,19	تمرکز روی مزیت‌های جهانی ج.ا.ایران در تولید محتوا		
r2,10	خلاقیت تولید محتوای مناسب زبان فارسی برای ایرانی‌های ساکن خارج		
r12,17 r12,18	ضعف در تولید محتوای غنی و متمایز		
r2,14	ضعف در به‌کارگیری صحیح تکنیک‌های فناوری آموزشی		
r5,9	ضعف در زیرساخت‌های مغزافزایی و فکرافزایی		
r10,3	غفلت از ظرفیت برنامه‌های موبایلی		
r12,16	فرصت تکثیر زبانی و قومیتی ایران در تولید محتوای چندزبانه		
r2,23 r2,24 r2,25 r2,26 r4,22 r11,7	لزوم دقت نظر در تولید محتوای متناسب		
r2,17	نیاز به عمل راهبردی برای انتقال فرهنگ		
r2,2 r2,3	اشتراکات زبانی با سایر ملت‌ها		ظرفیت تبلیغ جهانی زبان فارسی
r2,5	بی‌توجهی به ظرفیت زبان فارسی		
r2,8	تعدد انگیزه در یادگیری زبان		
r3,1	ارزآوری آموزش مجازی بین‌المللی	فرصت‌های سیاسی و اقتصادی	
r6,10 r6,11	آموزش مجازی به‌مثابه مکمل دیپلماسی رسمی		
r6,9	تعامل بین ملت‌ها مافوق تعامل دولت‌ها		
r8,17	جلوگیری از اتلاف هزینه‌های حضور حقیقی در یک کشور		
r5,7 r12,15	سودآوری ارزی و اقتصادی		
r1,19 r2,12 r3,13 r3,14 r3,15 r4,13	صرفه اقتصادی در آموزش مجازی		
r1,34 r4,24	عبور از محدودیت سیاسی پیش روی دیپلماسی فرهنگی		

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان دهنده
r8,15 r8,16	سنتی	
r11,6	غیررسمی بودن فعالیت آموزشی مجازی	
r1,25	گستره جغرافیایی محدود دیپلماسی فرهنگی سنتی	
r1,33	محدودیت اقتصادی برای دیپلماسی فرهنگی سنتی	
r2,33	مختل نشدن روند آموزش در مواقع بحران	
r8,13	امکان تبلیغات غیررسمی از طریق اعضای گروه‌های آموزشی	کاستی‌ها و خلأهای دانشگاه مجازی المصطفی
r8,12	اهمیت حفظ حریم خصوصی و امنیتی داوطلبان خارجی	
r8,11 r9,2	بودجه پایین دانشگاه مجازی المصطفی	
r3,4	عدم استفاده از چهره‌های سرشناس کشورها برای تبلیغات	
r4,14	عدم توجه المصطفی به بازار داخلی	
r2,16 r6,8	غفلت از جذب مخاطب سایر مذاهب	
r6,7 r12,14	لزوم تمرکز المصطفی بر عمق‌بخشی به فعالیت‌ها	
r8,9 r8,10	ناآشنایی برخی اساتید با اصول تدریس مجازی	
r8,8	نبود ارتباط ایمن دوطرفه بین دانشجو و دانشگاه	لزوم مخاطب‌شناسی دقیق و کارا
r1,4	اقبال مخاطبان بین‌المللی به فضای مجازی	
r11,5	جا نیفتاده بودن فرهنگ یادگیری الکترونیک در بین مخاطبان منطقه‌ای	
r1,18 r8,7	دفع مخاطب در صورت بروز رفتار نادرست یا استفاده از ابزار نادرست	
r2,15	عدم ذاته‌سنجی مخاطب بین‌المللی نسبت به فرهنگ خودی	
r11,4	لزوم تمرکز بر مخاطبان منطقه غرب آسیا	
r1,26	لزوم شناخت فرهنگی از کشور مقصد	
r1,27	تفاوت ابزارهای آموزشی در هر کشور بر اساس سلیقه مخاطبان	
r2,28 r2,29 r2,30 r8,6 r11,2 r11,3	لزوم مخاطب‌شناسی منطقه‌ای	
r1,1 r1,2 r1,3	استفاده از طلاب خارجی حاضر برای بسط آموزش مجازی	

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان دهنده
r4,1		المصطفی
r1,5	المصطفی، بازوی اجرایی فرهنگی سایر نهادها	
r8,5	پشتیبانی از دانش‌آموختگان در جهت توسعه شعب خارجی دانشگاه مجازی	
r1,9	پشتیبانی از دوره‌های حضوری کوتاه‌مدت	
r2,6 r12,11 r12,12	پیش‌تاز در آموزش زبان فارسی	
r1,10	پیشینه مثبت دانشگاه در تحول آموزش مجازی	
r1,11	تأسیس دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت غیررسمی	
r3,10	تأسیس دوره‌های حضوری مکمل مجازی	
r12,10	تمرکز روی فقه امامیه به‌عنوان نقطه قوت ما در عرصه بین‌الملل	
r1,12	تنوع ملیتی مخاطبان دانشگاه مجازی المصطفی	
r2,34	دلالت داشتن همراهی مخاطبان بر فرایند اثرگذاری	
r4,11	رویکرد و نگرش بین‌المللی در دانشگاه المصطفی	
r6,5 r6,6	شبکه‌سازی برای طلاب حضوری از طریق ظرفیت‌های مجازی	
r2,20 r2,21 r8,4	عبور از فشارهای امنیتی برای داوطلبان برخی کشورهای خاص	
r4,23 r6,4	مبلغ و آموزش دهنده زبان فارسی در سطح بین‌الملل	
r12,9	موفقیت دانشگاه مجازی المصطفی در تربیت افراد دل‌بسته به ایران	
r1,40 r8,3	موفقیت نسبی دانشگاه با توجه به تاریخچه کم	
r3,17 r3,18	نبود فشار سیاسی برای فراگیران	
r2,1 r5,1	ارائه تصویر واقعی ملت‌ها به یکدیگر	
r12,8	افزایش رواداری و عقلانیت در روابط میان ملت‌ها	
r12,7	انگاره‌سازی و تحکیم روابط بین ملت‌ها	
r12,6	انگاره مثبت مردم منطقه نسبت به ایران	
r5,3	ایجاد قربت در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی و غیره	
r6,3 r11,1 r12,5	توسعه و آشنایی پیرامون مشترکات فرهنگی	
		مؤلفه‌های سازنده روابط بین ملت‌ها

ردیف	کدهای اولیه	مضمون سازمان‌دهنده
r12,2 r12,3 r12,4	رابطه تفاهمی بین ملت‌ها با تأکید بر سوژگی هر دو ملت	
r4,10 r5,6	رشد فکری و ذهنی ارتباط گر بین‌الملل	
r7,4	رشد هوش بین‌الملل مردم	
r1,24 r8,1 r8,2	کمک به بهبود شناخت متقابل ملت‌ها	
r1,39	ممانعت از خدشه‌دار شدن روابط ملت‌ها	
r10,2	ارائه تصویر غلط در صورت رفتار نادرست ارتباط‌گران	
r6,2	انفعال در تصویرسازی صحیح از فرهنگ خودی	مؤلفه‌های مخرب روابط بین ملت‌ها
r12,1	ایجاد انفعال در ارتباط و پیدایش سوگیری استعماری	
r7,3	تولید اپوزیسیون در صورت نبود سواد رسانه‌ای	
r1,15 r9,1	تهدیدهای دائمی از سوی جریان‌های خارجی	
r7,2	سطح پایین سواد رسانه‌ای مردم	
r4,15 r4,16	عدم کارایی فرهنگی در مقایسه با تعامل حضوری	
r5,12	کژفهمی‌های زبانی در ارتباطات مجازی	
r6,1	کمرنگ شدن ارتباطات غیرکلامی در آموزش مجازی	
r4,25	ناتوانی ما در ارتباط‌گیری با زبان مفاهمه مشترک	
r7,1 r10,1	نداشتن سواد رسانه‌ای افراد به‌مثابه بازی در زمین دشمن	
r2,9	ورود افراد مغرض با قصد تخریب یا اختلاف‌افکنی	

منبع: (یافته‌های محقق)

در گام پایانی فرایند تحلیل داده‌ها، ۱۸ مضمون سازمان‌دهنده در قالب ۵ مضمون فراگیر دسته‌بندی شد تا بدین ترتیب کلیه مراحل روش تحلیل مضمونی طی شده باشد. جدول شماره ۳ نمایشگر مرحله یکپارچه‌سازی و ایجاد مضامین فراگیر است.

جدول (۳): مرحله یکپارچه‌سازی و استخراج مضامین فراگیر

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	<ul style="list-style-type: none"> مؤلفه‌های سازنده روابط بین ملت‌ها مؤلفه‌های مخرب روابط بین ملت‌ها 	سازندگی یا مخرب بودن آموزش مجازی در بعد روابط میان‌فرهنگی
۲	<ul style="list-style-type: none"> چالش‌های ساختاری و حاکمیتی ضعف در تولید محتوای مناسب 	چالش‌های به‌کارگیری آموزش مجازی در بعد بین‌المللی

ردیف	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
	<ul style="list-style-type: none"> چالش‌های زیرساختی و فنی لزوم مخاطب‌شناسی دقیق و کارا چالش‌های رفتاری، تربیتی و اجتماعی 	
۳	<ul style="list-style-type: none"> فرصت‌های سیاسی و اقتصادی بسترسازی برای تعامل میان ملت‌ها جدابیت و گستره آموزش مجازی تصورسازی صحیح از ایران و انقلاب ابزار اقتدار و نفوذ منطقه‌ای ظرفیت تبلیغ جهانی زبان فارسی 	مزایا و فرصت‌های به‌کارگیری آموزش مجازی در بعد بین‌المللی
۴	<ul style="list-style-type: none"> لزوم تدوین برنامه‌های توسعه‌ای برای ارتقای آموزش‌های مجازی تنوع در انواع و اشکال آموزش‌های مجازی لزوم شبکه‌سازی و استمرار روابط 	بایسته‌های فعالیت آموزشی مجازی در بعد بین‌المللی
۵	<ul style="list-style-type: none"> نقاط قوت و فرصت‌های دانشگاه مجازی المصطفی کاستی‌ها و خلأهای دانشگاه مجازی المصطفی 	نقاط قوت و ضعف دانشگاه مجازی المصطفی

منبع: (یافته‌های محقق)

بحث و نتیجه‌گیری

پس از فرایند تحلیل داده‌ها و دسته‌بندی کدهای اولیه به‌دست آمده در قالب ۱۸ مضمون سازمان‌دهنده و یکپارچه‌سازی آنها در ۵ مضمون فراگیر، اکنون به توضیح چگونگی نقش آموزش مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی پرداخته خواهد شد. مجموع یافته‌های پژوهش، چهار حوزه کلی پیرامون فعالیت آموزشی مجازی همراه با اثرگذاری فرهنگی در عرصه بین‌المللی را نمایان می‌سازد؛ این چهار مورد در کنار نقاط قوت و ضعف دانشگاه مجازی المصطفی، ۵ مضمون فراگیر پژوهش حاضر را دربر می‌گیرند که در نمودار شماره ۲ نمایش داده شده‌اند.

نمودار (۲): مضامین فراگیر و زیرمجموعه‌های آنها

منبع: (یافته‌های محقق)

بدیهی است هر مجموعه‌ای که قصد داشته باشد در این عرصه فعالیت نموده و به موفقیت دست پیدا کند، لازم است تا این موارد را مدنظر قرار داده و با توجه به مجموعه‌های مشابه مانند دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) که تجربه‌هایی در این زمینه دارند، دست به اقدام بزند.

در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که در پی توضیح نقش آموزش مجازی در توسعه دیپلماسی فرهنگی ج.ا.ایران بود، می‌توان ابراز داشت که دیپلماسی فرهنگی اساساً به دنبال برقراری رابطه سازنده و مثبت میان ملت‌هاست و دخالت حکومت‌ها و دولت‌ها در این امر تا حد امکان باید به صورت حمایتی و بسترسازی باشد. آموزش‌های مجازی به عنوان نوعی رابطه میان فردی می‌تواند در شکل‌گیری زمینه مساعد برای برقراری ارتباط میان ملت‌ها و فرهنگ‌های مختلف مؤثر باشد.

درواقع مهم‌ترین نقش آموزش‌های مجازی، ایجاد زمینه و بستر مساعد برای شکل‌گیری ارتباطات بین‌المللی بوده و این ارتباطات به گونه‌ای غیررسمی می‌تواند محیط را برای تأثیر و تأثر فرهنگی مساعد کند. شکل‌گیری بستر تعامل به توسعه و آشنایی بیشتر افراد از مشترکات فرهنگی‌شان با سایر فرهنگ‌ها کمک شایانی می‌کند. ثمره این فرایند ارائه تصویر واقعی، درست و بدون روتوش از ملت‌ها و فرهنگ‌ها به یکدیگر خواهد بود؛ تصویری که بدون دخالت حکومت‌ها یا نهادهای قدرت ایجاد شده و تا حد امکان گویای نقاط حساس هر فرهنگی است. از همین رو، در پاسخ به یکی از سؤالات فرعی پژوهش می‌توان گفت دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در این زمینه تصویری علمی و دانشگاهی از وضعیت جمهوری اسلامی ایران را برای آحاد سایر ملت‌ها ارائه می‌دهد و ضمن آن با برقراری ارتباط دانشگاهی با این افراد، سعی در تعلیم و تربیت آنها داشته و به نوعی ذخیره نیروی انسانی خود را در عرصه جهانی بارور و نفوذ فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای هدف را عمق‌بخشی می‌کند.

البته در جریان این ارتباط ممکن است مواردی نیز پیش آید که به روابط ملت‌ها خدشه وارد نماید یا باعث ایجاد سوء تفاهم‌هایی گردد. افراد مغرض و کسانی که از طرف سرویس‌های جاسوسی یا خرابه‌کاری مأموریت دارند تا آرامش عمومی را به هم بزنند، در دنیای مجازی دست بازتری دارند و با شایعه‌سازی‌ها و سم‌پاشی‌های خود،

سعی در تخریب تصویر ذهنی ملت‌ها از یکدیگر دارند؛ به‌عنوان مثال در سال‌های گذشته حواشی زیادی پیرامون روابط دو ملت ایران و عراق از جمله، بی‌حرمتی ایرانی‌ها به عراقی‌ها در پیاده‌روی اربعین، هتک حرمت زنان ایرانی توسط زوار عراقی در مشهد و قم و... مطرح شده که البته به جهت رابطه قوی فرهنگی دو ملت این مسائل به‌زودی برطرف شده‌اند. مثال دیگر سطح پایین سواد رسانه‌ای افراد کنشگر مجازی است که می‌تواند منجر به بروز اختلافاتی شود؛ مطرح کردن برخی اختلافات مذهبی یا سیاسی در محیط آموزش مجازی، می‌تواند باعث ایجاد حاشیه‌هایی شود که حتی تکذیب و عذرخواهی‌های پس‌از آن هم نمی‌تواند موج ایجادشده را تسکین دهد و لذا اقتضای این محیط آن است که افراد با ملاحظات بسیار نقطه نظراتشان را بیان نمایند. این مسئله به‌خصوص در کلاس‌های دانشگاه مجازی المصطفی می‌تواند مسئله‌ساز باشد؛ صحبت‌های یک استاد علیه یک نظر فقهی یا یک فرقه دینی، می‌تواند باعث شوریدن پیروان آن فرقه علیه کلیت مجموعه دانشگاه مجازی و یا حتی در سطح کلان‌تر، علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی گردد و خسارت‌های زیانباری را به‌دنبال خود ایجاد کند. دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به‌عنوان یک مؤسسه علمی مجازی بین‌المللی فرصت‌های بسیاری پیش‌روی خود دارد: نخستین آنها، فرصت‌های سیاسی و اقتصادی است که به‌دنبال استفاده از ابزارهای مجازی رقم خواهد خورد. ارزآوری یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این عرصه است، در زمان حال مردم سراسر دنیا حاضرند که برای فراگیری دانش یا اخذ مدرک یا کسب مهارت‌های گوناگون، از جیبشان هزینه کنند و این مطلب برای کشوری مانند ایران که به‌دلیل تحریم‌های ایالات متحده در نظام بانکی و پولی دچار مشکل است، می‌تواند مؤلفه‌های اثرگذاری باشد. این دانشگاه فرصت این را دارد که با درایت اعضا و کادر علمی خود، تصویر صحیحی از ایران و انقلاب اسلامی را به جهانیان به‌خصوص منطقه غرب آسیا به نمایش بگذارد و باعث افزایش قدرت نفوذ فرهنگی و اقتدار گفتمانی جمهوری اسلامی ایران در منطقه گردد.

طبعاً در این مسیر چالش‌هایی وجود دارد؛ کما اینکه برخی مدیران و اساتید دانشگاه المصطفی نیز به آن اشاره کردند. مهم‌ترین این چالش‌ها مربوط به ضعف تعامل سازنده بین نهادهای متولی دیپلماسی فرهنگی کشور است؛ موازی‌کاری‌ها یا فعالیت‌های

ناهماهنگی که اثربخشی یکدیگر را دچار خدشه نموده یا حتی خنثی می‌کند، بزرگ‌ترین آسیب برای نمایندگان کشورمان در خارج است که خود به‌نوعی حامل پیام بی‌برنامگی و غیر نظام‌مند بودن ساختار مجموعه‌های مربوطه است. همچنین ورود مستقیم دستگاه‌های حاکمیتی و عدم پشتیبانی مناسب و اعطای تسهیلات به مجموعه‌های خصوصی فعال در عرصه آموزش مجازی چالش دیگری است که باید هرچه زودتر نسبت به آن تصمیم درست و جامعی اتخاذ شود.

کمبودهای زیرساختی و فنی و عقب بودن از فناوری‌های روز دنیا مطلب دیگری است که در مسیر مجموعه‌های مشابه دانشگاه المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سنگ بزرگی است و مانع از توسعه و آماده شدن آنها برای رقابت با مجموعه‌های مشابه در تراز جهانی است. همچنین ضعف در تولید محتوای مناسب و عدم به‌کارگیری ابزارهای متنوع در راستای توسعه آموزش‌های مجازی چالش بعدی است که هنوز از سوی نهادهای ایرانی اقدامی در جهت بهبود آنها برداشته نشده است.

متأسفانه علی‌رغم سابقه نسبتاً طولانی حضور جمهوری اسلامی در کشورهای منطقه و آن‌هم به‌صورت هم‌زمان از طریق چند سازمان و نهاد سیاسی، آموزشی و امنیتی، هنوز طبقه‌بندی درست و جامعی از طیف‌های گوناگون مخاطبان منطقه‌ای ما شکل نگرفته است. درحالی‌که مانند روز روشن است که صرف‌نظر از موضوع محتوای قابل‌عرضه، نوع و نحوه بیان آن متناسب با هر قومیت و ملیت تفاوت‌های بسیاری دارد؛ به‌عنوان مثال، هم‌اینک، آموزش‌هایی که در دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به زبان عربی وجود دارد، برای همه عرب‌زبانان یکسان است، درحالی‌که نیک می‌دانیم که اعراب عراقی، سوری و یمنی با اعراب اماراتی و قطری یا عربستانی تفاوت‌های فرهنگی بسیاری دارند و لذا لازم است که مسئولان این دانشگاه با سایر نهادهای متولی در دستگاه دیپلماسی فرهنگی کشور اقدامی جدی و همه‌جانبه را در این زمینه انجام دهند تا زین پس، تولید محتوا کاملاً منطبق با سلايق و علايق و زمینه‌های فرهنگی هر فرد صورت پذیرد.

دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) علی‌رغم بودجه کلانی که سالانه برای بنیاد سعدی در جهت ترویج زبان فارسی در نظر گرفته‌شده، به‌نوعی با دست‌خالی یک‌تنه پیش‌تاز عرصه آموزش زبان فارسی به سایر جهانیان شده است و تاکنون بیش از

چند هزار نفر تحت آموزش‌های زبان فارسی این مجموعه قرار گرفته‌اند. روشن است که اگر حمایت‌های صحیح و کارآمد از این دانشگاه صورت پذیرد، با همین ساختار موجود می‌توانند بر گستره مخاطبان خود بیفزایند و زبان فارسی را که بستر و محمل فرهنگ غنی و دیرینه ایرانی - اسلامی است، بیش‌ازپیش در سطح جهانی توسعه دهند. مطلب بعدی که باید به آن اشاره کرد، بایسته‌های لازم در فعالیت بین‌المللی حوزه آموزش مجازی است؛ نخستین مطلب، ضرورت به‌کارگیری ابزارها و انواع و اشکال مختلف آموزش مجازی است. تنوع مخاطبان و تنوع محتوای قابل‌ارائه، اقتضا می‌کند تا در عرصه آموزش‌های مجازی صرفاً به حوزه آموزش‌های علمی و دانشگاهی بسنده نشود و در حوزه‌های موضوعی نظیر سبک زندگی، مهارت‌آموزی، بازی‌آموزی و... نیز مجموعه‌هایی اقدام به راه‌اندازی دوره‌های مجازی کنند. با این حال دانشگاه مجازی المصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، از آنجاکه رسالت خود را نقش‌آفرینی در حوزه علمی و دانشگاهی تعریف کرده، طبعاً نمی‌تواند به حوزه‌های عام و سبک زندگی ورود پیدا کند؛ با این حال در قالب برگزاری «دوره‌های کوتاه‌مدت و کاربردی» خود تا حدی در این زمینه گام برداشته و احساس می‌شود که برای فعالیت بیش از این نیاز است تا مجموعه‌های مجزایی شکل گرفته و مشغول تولید محتوای مناسب و دقیق و مخاطب‌محور در این زمینه بشوند.

مطلب مهم دیگری که ذیل بایسته‌های فعالیت بین‌المللی آموزش مجازی می‌توان عنوان کرد، لزوم تدوین برنامه‌های توسعه‌ای برای ارتقای آموزش‌های مجازی است. از آنجایی که بازیگران در این میدان بسیار متنوع و پرشمار می‌باشند و از سوی دیگر سرعت و حجم رقابت در عرصه تولید و عرضه محتوا بسیار بالاست، حتماً لازم است تا پیوسته‌های هویتی و فرهنگی در کنار تولید هر محتوای آموزشی، تهیه شود. این امر به تولید محتوای کارشناسی شده کمک شایانی کرده و باعث جذب بیشتر مخاطب و اثرگذاری فرهنگی عمیق‌تر و کاراتر خواهد شد. همچنین توسعه زیرساخت‌های تبلیغاتی و توسعه شعب مجازی بین‌المللی نقش پررنگی در نشانی ملی و مطرح‌شدن آوازه تمدنی جمهوری اسلامی و نهادهای تابعه آن خواهد داشت.

اقدام مهم بعدی که در پس آموزش‌های مجازی لازم‌الاجراست، شبکه‌سازی و استمراربخشی به ارتباط با افراد با مجموعه‌های خودی است. از آنجایی که آموزش‌های

مجازی به خودی خود ناپایدار هستند و برای تثبیت ذهنی آنها نیاز به مرور و تکرار چندباره هست، به تبع در حفظ ارتباط و نگهداشت دانش آموخته لازم است تا اقدامات به خصوصی صورت گیرد. در بسیاری از دانشگاه‌ها به خصوص در مقاطع تحصیلات تکمیلی مرسوم است که در بدو تحصیل، از داوطلب تعهد خدمت می‌گیرند و در صورتی که فرد صلاحیت لازم را داشت و دانشگاه مربوطه نیز نیاز به نیرو داشت، فرد دانش آموخته موظف به خدمت به محل تحصیل خود است؛ مشابه این اتفاق نیز می‌تواند در آموزش مجازی رخ دهد و با توجه به ناپایداری روابط در شبکه‌های مجازی، این روش نیز می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های نگهداشت نیروی انسانی به سازمان یا مؤسسه مربوطه کمک کند.

در مجموع و با توجه به آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد، آموزش‌های مجازی یکی از کم‌هزینه‌ترین و پربازده‌ترین ابزارهایی است که می‌تواند در خدمت دستگاه دیپلماسی فرهنگی هر کشوری درآمده و فرهنگ و چهره واقعی ملت‌ها را به یکدیگر نشان دهد؛ البته در این مسیر لازم است الزامات و اقدامات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری گوناگونی فراهم شود تا مزایا و فرصت‌های پیش‌رو به حد بیشینه رسیده و چالش‌ها و آسیب‌های احتمالی ناشی از استفاده از آموزش‌های مجازی در بعد بین‌المللی به حداقل خود برسد.

کتابنامه

- آشنا، حسام‌الدین (۱۳۸۳). فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی: ارائه مدلی برای دیپلماسی عمومی. *دین و ارتباطات*، (۲۱)، ۲۲۷-۲۶۳.
- ازدری، لیلا؛ فرهنگی، علی‌اکبر؛ صالحی امیری، سیدرضا و سلطانی‌فر، محمد (۱۳۹۶). مدل دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، سال هجدهم، (۷۰)، ۶۷-۱۰۲.
- بابایی، محمود (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر یادگیری الکترونیکی*. تهران: نشر چاپار، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات و ارتباطات.
- بشیر، حسن (۱۳۹۵). *دیپلماسی گفتمانی: تعامل سیاست، فرهنگ و ارتباطات*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

حقیقی، رضا (۱۳۸۸). دیپلماسی فرهنگی از دریچه نو: اشاعه‌گرایی تأثیرات فناوری اطلاعات بر دیپلماسی فرهنگی. نشریه سیاست خارجی، سال بیست و سوم، (۲)، ۳۶۰-۳۴۳.

خانی، محمدحسن (۱۳۸۶). دیپلماسی فرهنگی و جایگاه آن در سیاست خارجی کشورها. فصلنامه دانش سیاسی، (۲)۱، ۱۳۵-۱۴۸.

خداوردی، حسن (۱۳۸۷). متدولوژی پژوهش کیفی. دو فصلنامه رهاورد سیاسی، (۲۱)، ۶۲-۴۱.

دهشیری، محمدرضا و طاهری، مهدی (۱۳۹۵). دیپلماسی آموزشی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، (۹۴)، ۱-۴۲.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ خرمشاد، محمدباقر و رستگاری، محمدحسین (۱۳۹۴). مؤلفه‌های کلیدی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، (۳۲)، ۳-۲۴.

ذوالفقارزاده، محمدمهدی و ثنایی، مهدی (۱۳۹۲). دیپلماسی علم و فناوری: چهارچوبی نظری و پیشنهادهایی عملی. فصلنامه رهیافت، (۵۴)، ۴۵-۶۶.

سیمبر، رضا (۱۳۹۶). انقلاب اسلامی و دیپلماسی فرهنگی: از نظریه تا عمل. فصلنامه اندیشه سیاسی در اسلام، (۱۴)، ۶۷-۶۷.

صالحی امیری، سید رضا و محمدی، سعید (۱۳۸۷). ارزیابی نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در تبادل فرهنگی با سایر کشورها. مدیریت فرهنگی، (۱)، ۶۳-۷۵.

عابدی جعفری، حسن و دیگران (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، (۱۰)، ۱۵۱-۱۹۸.

عراقی، غلامرضا (۱۳۹۴). نقش دیپلماسی فرهنگی در صدور انقلاب اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، (۱۴)، ۱۵۷-۱۷۹.

علی احمدی، علیرضا و قلی‌زاده، حامد (۱۳۸۲). آموزش الکترونیکی و آشنایی با ویژگی‌ها و استانداردهای دانشگاه مجازی. مدیریت فردا، (۱)، ۶۷-۷۶.

کشاوری شگری، عباس؛ بیات، محسن و بخشنده، خاطره (۱۳۹۲). دیپلماسی فرهنگی

- ایران در خاورمیانه؛ تحول ارتباطات و لزوم کاربرد ابزارهای نوین. فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، سال چهاردهم، (۵۵)، ۷-۲۹.
- گلاور، جان و برونینگ، راجر (۱۳۸۶). روان‌شناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- محبوبی، قربانعلی و گوهری، محمدعلی (۱۳۹۲). شبکه خبری العالم و نقش آن در دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات عملیات روانی، (۳۵)، ۴۸-۷۹.
- مهدی‌زاده، سید محمد (۱۳۹۱). نظریه‌های رسانه‌اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی. تهران: همشهری.
- نظام‌آبادی، محبوبه و باستین، حامد (۱۳۸۹). کاربردی؛ یادگیری مبتنی بر وب؛ مرور سیستماتیک تنوع‌پذیری مداخلات. راهبردهای آموزش در علوم پزشکی (راهبردهای آموزشی)، ۳(۴)، ۱۶۹-۱۷۸.
- نورمحمدی، مرتضی و محمدی‌پور، طه (۱۳۹۵). جایگاه دیپلماسی آموزشی در سیاست خارجی عربستان سعودی در منطقه خاورمیانه. فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، (۱۹)، ۱۳۹-۱۶۴.
- نیک‌نیا، معصومه (۱۳۹۴). جامعه شبکه‌ای، بنیادها و کارکردها. فصلنامه اطلاع‌رسانی و ارتباطات، (۵)، ۲۳۷-۲۴۹.
- ون دایک، جان (۱۳۸۴). قدرت و سیاست در جامعه شبکه‌ای. رسانه، (۶۲)، ۲۵-۲۸.
- Akli, M. (2012). The Role of Study-Abroad Students in Cultural Diplomacy: Toward an International Education as Soft Action. *International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta Honor Society for International Scholars*, 2(1), 32-48. Accessible at: <http://www.phibetadelta.org/publications.php>
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.
- Cummings, Milton C. (2003). *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*. New York: American for the Arts and Culture.
- Gregory, B. (2008). Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 274-290. Accessible at <https://journals.sagepub.com/toc/anna/616/1>
- Ladouceur, A. & Hum, D. (2001). *E_learning the new froutier*. Retrieved from www.cata.ca/china/documents/elearning.pdf

- Mengü, S. (2017). International E-Learning as an Emerging Cultural Diplomacy Practice. *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)*, 7(2), 347-362. Accessible at: <http://stracademy.org/jocress>
- Nye, Joseph (2004). *Soft Power: the means to success in world politics*. public Affairs: 1st Edition.

وب‌گاه‌ها

خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۵۸/۱۲/۲۲). پیام به ملت ایران در سالگرد پیروزی انقلاب. یافته شده در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۲ قابل دسترسی در:
<http://emam.com/tags/index/favorites#t73f714>

